

Sto rokov od narodenia profesora Richarda Marsinu (1923 – 2021), obnoviteľa Historického odboru Matice slovenskej a periodika Historický zborník

Život, dielo a aktivity prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc., sú neoddeliteľne späté s Maticou slovenskou (MS), predovšetkým s jej aktivitami v oblasti slovenských dejín. Historický odbor Matice slovenskej (HO MS), na obnovení ktorého mal veľkú zásluhu práve R. Marsina, bol obnovený na valnom zhromaždení HO MS v Martine 11. decembra 1992 za účasti päťdesiatich odborníkov zo spoločenských vied, najviac historikov. Na organizovaní sa podieľal vedecký tajomník Matice slovenskej PhDr. Štefan Baranovič, CSc., a riaditeľ členského ústredia MS PhDr. Cyril Žuffa, CSc. Ten vo svojom úvodnom príhovore charakterizoval obnovovaný HO MS ako záujmový odbor, hoci pred prerušením jeho činnosti sa definoval ako vedecký odbor. Náčrt programu obnoveného matičného odboru navrhol Dr. Richard Marsina, DrSc. Obnovujúce valné zhromaždenie HO MS zvolilo svoj výbor. Za čestného predsedu bol zvolený jednomyseľne slovenský archeológ PhDr. Belo Polla, DrSc., ktorý predstavoval kontinuitu s pôvodným HO MS, ktorý mal aj medzi vedeckými odbormi MS poprednú úlohu. Jeho predsedom bol od roku 1945 Daniel Rapant, referentmi František Hrušovský, neskôr po jeho emigrácii Belo Polla. Ako asistent prof. Rapanta sa už vtedy angažoval v HO MS aj Richard Marsina. Členmi odboru boli viacerí archeológovia, literárni, cirkevní a kultúrni historici, národopisci, múzejníci, ako aj historici umenia. Aktivity HO MS spočívali vo veľkom počte fundovaných prednášok, sprostredkujúcich najnovšie výsledky bádania a na ne nadväzujúcich dišput vedených v kriticko-rationálnom duchu. Niektoré z vystúpení boli uverejnené od roku 1943 na stránkach *Historického sborníka*, pokračovateľa historickej časti *Sborníka Matice slovenskej*. HO MS reagoval na aktuálne spoločensko-politické dianie po vojne, napríklad na zmeny názvov miest a obcí na Slovensku. Usiloval sa oživiť kontakty s vedeckými ustanovizňami v Bratislave a Prahe. K významným podnetom HO MS patrila požiadavka na vydanie archívneho zákona, zriadenie Krajinského slovenského archívu a Slovenského historického ústavu. HO MS stál pri zrode Slovenskej historickej spoločnosti. Uvažovalo sa vydať miestopisný slovník Slovenska, ktorý by uvádzal najdôležitejšie údaje o každej slovenskej obci. Za naliehavú potrebu považoval vydať *Slovenský listár* (korešpondenciu národných dejateľov). Kolektív pracovníkov HO MS pripravil projekty, v rámci ktorých sa mal vydať slovenský historicko-kultúrny schematizmus na spôsob encyklopédie osobností od najstarších čias až do roku 1918. Významným projektom boli dejiny Matice slovenskej. Práce na nich začal referent odboru B. Polla.

Nové vedenie Historického odboru MS po roku 1945 na čele s Danielom Rapantom, s ktorým R. Marsina úzko spolupracoval, sa malo stať zárukou všestrannej odbornej kultivácie oficiálneho časopisu odboru – *Historického sborníka*, ako aj rastu kvality a rigorózneho posúdenia prác, ktoré mali byť zaradené do edície Spisov Historického odboru MS. Zdá sa, že Rapantovo riadenie činnosti odboru v rokoch 1946 a 1947 predstavuje vrchol v kvalite i kvantite práce a edičnej činnosti HO MS.

Komunistický prevrat vo februári 1948 v ČSR spôsobil diskontinuitu vývoja slovenskej spoločnosti a negatívnym spôsobom zasiahol aj slovenskú historiografiu. Z Matice bol 1. marca 1948 pod politickým tlakom odstránený jeden z najagilnejších pracovníkov – referent Historického odboru Belo Polla. Jeho funkciu prevzal mladý komunista Ján Dekan, ktorý sa zároveň stal povereným výkonným redaktorom *Historického sborníka* a zodpovedným redaktorom *Spisov Historického odboru MS*. Aktivity R. Marsinu sa výrazne redukovali. Ján Dekan, v atmosfére politických čistiek v Matici slovenskej a nástupu marxistickej inteligencie, nedokázal zabezpečiť tvorivú kontinuitu v historickej produkcii. Poslednou publikáciou edície *Spisov Historického odboru* bol druhý diel Rapantovho *Slovenského povstania 1848 – 1849*, ktorý vyšiel až po zlikvidovaní Historického odboru v roku 1950.

Na obnovujúcom valnom zhromaždení HO MS v Martine 11. decembra 1992 bol za jeho predsedu zvolený Richard Marsina. Členmi výboru sa stali: Štefan Baranovič, Ľubica Bartalská, Vladimír Čipka, Ladislav Deák, Pavol Parenička, Milan Podrimavský, Ľubomír Prikryl, Vojtech Šaluška, Ferdinand Uličný a Tomáš Winkler.

Prvé riadne zasadnutie výboru HO MS za predsedníctva R. Marsinu sa konalo 17. februára 1993. Plánovalo podujatie k 75. výročiu Pittsburskej dohody. Slávnostný akt prinesenia originálu Pittsburskej dohody zástupcami Svetového kongresu Slovákov sa uskutočnil v Žiline. Na druhom riadnom zasadnutí výboru HO MS 25. augusta 1993 archeológovia Alexander Ruttkay (riaditeľ Archeologického ústav Slovenskej akadémie vied) a Dušan Čaplovič (zástupca podpredsedu Slovenskej akadémie vied) oznámili, že archeológovia nehodlajú založiť samostatný vedecký odbor Matice slovenskej. Výbor odporučal dotlačiť publikáciu *Slovenské dejiny* (vydané v MS), ale žiadal ich prepracovanie. V tom čase mal HO MS 64 členov. Štvrté zasadnutie výboru HO MS pod vedením R. Marsinu sa konalo v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Výbor žiadal vedenie MS, aby sa HO MS kvalifikoval ako vedecký odbor. Odznali aj návrhy na definovanie HO MS ako vedeckej inštitúcie, ktoré sa ukázali ako nereálne.

Predseda HO MS Richard Marsina sa 6. augusta 1994 zúčastnil v Martine na porade o aktuálnych otázkach záujmových odborov MS, kde zdôraznil kladný vzťah k národu a štátu, ale aj záujem posilňovať národný a kresťanský základ MS. Vyzdvihol požiadavku na opätovné a pravidelné vydávanie periodika *Historický zborník* ako orgánu HO MS. Na piatom zasadnutí výboru 21. septembra 1994 predseda HO MS Richard Marsina predložil návrh osnovy obnoveného periodika *Historický zborník*. Prvé číslo obnoveného periodika vyšlo ako *Historický zborník 6* (1996). Zostavil ho Ján Bobák. Predsedom redakčnej rady bol Richard Marsina. Členmi redakčnej rady boli: Dušan Čaplovič, Ladislav Deák, Róbert Letz, Michal Otčenáš, Milan Podrimavský, Belo Polla a Vladimír Repka. Mal vychádzať v Matici slovenskej raz ročne, čiže nebol klasickým periodikom.

V súvislosti s matičnými aktivitami Richarda Marsinu nemožno nespomenúť ani jeho vedeckú formáciu. Ovplyvnil ho najmä Daniel Rapant, ktorý viedol oddelenie pre dejiny slovenské, známy z polemík s Václavom Chaloupeckým. Ten tvrdil, že západní Slováci sú v zásade Čechoslováci, ergo Česi, východniari vznikli vraj z Poliakov a Bulharov a stredné a severné Slovensko bolo v stredoveku v podstate neosídlené. Rapant Chaloupeckého tézu napadol, začal písať prvé profesionálne stránky slovenského dejepisu, aby na to po „víťaznom Februári“ doplatil zákazom prednášať. Seminár pomocných vied

historických viedol Alexander Húščava. Pozitivista, pôvodne Chaloupeckého žiak, vytvoril základy disciplín, na ktorých mohla neskôr stavať slovenská historiografia. Richarda Marsinu učil aj vtedajší veľký starovekár Vojtech Ondrouch, stredovekár Branislav Varsik či slavista Jevgenij Perfeckij. Marsina, ako nekomunista, dokonca nečlen zväzu mládeže, bez aktivít „pri budovaní a obnove vlasti“ nemal veľkú šancu, keď sa po úspešnom štúdiu prihlásil na asistentské miesto. Posudok mládežníckej organizácie ho odporučal do archívu, knižnice... Po obhájení štátnych záverečných prác z dejín filozofie spracoval problematiku materialistického a idealistického chápania dejín a z histórie napísal u Daniela Rapanta najstaršie dejiny Žiliny. Doktorská práca Richarda Marsinu zapadala prachom na stole súdruha Jaroslava Dubnického. Až po viacerých interpeláciách profesora Húščavu bola po takmer dvoch rokoch od odovzdania práce zvolaná skúšobná komisia.

Marsina začal dráhu vedca archivára roku 1950 v Pôdohospodárskom archíve. Toto pracovisko bolo základom, na ktorom sa vytvorila štruktúra slovenských archívov, opatrujúcich aj obzvlášť cenný stredoveký materiál. Po včlenení Pôdohospodárskeho archívu do Štátneho slovenského ústredného archívu (1956) sa stal Richard Marsina na istý čas zástupcom riaditeľa a vedúcim oddelenia feudalizmu. Tam vyšla Richardovi Marsinovi a Michalovi Kušíkovi prvá (dvojzväzková) kniha. Vedecko-kritický prepis textu najstarších urbárov z nášho územia, v ktorých boli zaznamenané povinnosti poddaných voči svojim zempanom.

Svojím dielom sa nezmazateľne zapísal do histórie slovenskej vedy najmä dielom *Slovenský diplomatár – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. – II.* (Bratislava 1971, 1987), ktorého potreba vychádza z nutnosti systematickým spôsobom realizovať výskum slovenských dejín a kritickým spôsobom spracovať ich pramenné východiská. Prvé dva diely diplomatára, aj s kritickými štúdiami, predstavujú kompletný listinný materiál k najstarším dejinám Slovenska do roku 1260, čím sa zreálnuje historický obraz našej krajiny už od veľkomoravských čias i ako základne (populačnej a kultúrnej) Uhorského kráľovstva. Ide o veľmi dôležité obdobie, pretože v ňom sa slovenské etnikum stabilizuje jazykovo, teritoriálne, sídliskovo a kultúrne. Pramenný materiál Marsina publikoval po analýze diplomaticko-paleografickou metódou v širokom interdisciplinárnom zábere, čo bolo nevyhnutné predovšetkým pre kritiku prameňov a ich hodnovernú výpoved'. Metodologicky sa *Slovenský diplomatár* stal vzorovým pre podobné edičné práce a aj v ostatných európskych (ba aj západoeurópskych) krajinách vyvolal veľký a pozitívny ohlas.

Keď už v osemdesiatych rokoch 20. storočia bol komunistický režim oslabený a tematika Veľkej Moravy stále silná, Richard Marsina mohol vydať aj monografiu *Metodov boj*. Medzi riadkami Metodovho boja čítame aj o základných hodnotách a historických predstavách Richarda Marsinu: o kresťanstve a kultúre, o slovansko-slovenských dejinách, o Veľkej Morave ako súčasťi historickej tradície Slovákov.

Po páde totality sa R. Marsina dočkal zadosťučinenia. Bolo to pohnuté obdobie, keď ľudia hľadali pravdu o „svojich“ dejinách. Vtedy stál Richard Marsina na čele HO MS a Slovenskej historickej spoločnosti; viedol aj sekciu dejín miest. Dokázal analyticky a synteticky spracovať ranostredoveké etnogenézy, christianizáciu a dejiny cirkví, dejiny miest. Publikoval aj práce k historiografii a filozofii dejín. Je autor množstva edícií, z verejnosti známejších spomeniem aspoň výber z uhorských legiend a listín k dejinám

Slovenska. Úctyhodný výkon odrážal jeho sebadisciplínu a vitalitu až do posledných dní. Spolu s Jozefom Melišom vydal v roku 2021 *Codex Diplomaticus Episcopatus Nitriensis*. Je to jeho posledné veľké dielo ako najvýznamnejšieho slovenského historika stredoveku. Prináša dobové svedectvá o najstaršej cirkevnej inštitúcii na Slovensku – Nitrianskom biskupstve založenom v roku 880.

Profesor Marsina vyvinul veľké úsilie o vytvorenie novej koncepcie syntézy dejín Slovenska a o teoretické opodstatnenie samostatnosti odboru slovenské dejiny, ktorý oficiálne od prvej polovice päťdesiatych rokov prestal ako samostatný odbor existovať. Problematika vzniku a fungovania miest, kategorizácia miest a právne postavenie mešťanov, národnostné zloženie miest atď. bola Marsinovou významnou oblasťou vedeckej práce.

Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný fenomén, formujúce naše dejiny od jej počiatkov dodnes celkom prirodzene pútalo pozornosť prof. Marsinu. Venoval sa šíreniu kresťanstva na Slovensku, kresťanským tradíciám, sv. Svoradovi-Andrejovi a Benediktovi, kláštorom na Slovensku – širitelom vzdelanosti, postaveniu cirkvi na Slovensku do začiatku 14. storočia, ako aj založením Spišského, Banskobystrického a Rožňavského biskupstva, ale aj kresťanskou náboženskou filozofiou. Zvláštnu pozornosť venoval cyrilo-metodskej problematike, kde treba spomenúť najmä jeho monografiu *Metodov boj* a štúdie o pápežskej bule *Industriae tuae*. Téma kresťanstva sa úzko viaže s Nitrou a tej autor venoval viacero svojich štúdií v zborníkoch, ktorých bol editorom.

Pohľad vysoko erudovaného znalca slovenských dejín a všeobecných európskych dejín priniesol mnohé prekvapujúce výsledky aj v oblasti dejín slovenskej historiografie (Samuel Timon, Jozef Hložník-Hložanský, Ján Severini, Matej Bel, Jonáš Záborský, Adam František Kollár), čo bolo ďalšou oblasťou jeho vedeckej činnosti. Neobyčajne plodnú činnosť vyvíjal na syntézach slovenských dejín. Monografia *Slovensko I. Dejiny* vzbudila veľký ohlas vo vedeckej verejnosti svojím poňatím látky, precíznym spracovaním a usporiadaným faktografickým podaním, čím autor vniesol potrebný poriadok do faktografie a tým aj nové hodnotenia mnohých udalostí. Okrem tejto syntézy sa podieľal aj na syntézach česko-slovenských dejín, syntézach z oblasti vojenských dejín a iných príležitostných syntézach. Veľkú účasť mal na syntéze *Dejiny Slovenska I*, ktorá mala z dovtedajších syntéz najväčší vedecký prínos a možno ju považovať za významný predstupeň akademických *Dejín Slovenska*.

Marsina je nepochybne vedeckou autoritou vo výskume najstaršieho obdobia našich dejín. Pozornosť venoval osobnosti kniežaťa Pribinu, kráľa Svätopluka, polohe a rozlohe jeho ríše, vzťahu starých Slovákov a Maďarov, počiatok slovenskej štátnosti, údelnému vojvodstvu, osídleniu Slovenska, dejinám baníctva, problémom druhého nevoľníctva, národného obrodovania a štandardizovania geografického názvoslovnia a historických osobných mien.

Prezident Slovenskej republiky udelil profesorovi Richardovi Marsinovi štátne vyznamenanie SR Pribinov kríž III. triedy za celoživotné dielo v oblasti modernej slovenskej historiografie, archívnictva a pomocných vied historických. Matica slovenská ocenila R. Marsinu pamätnou medailou MS sv. Cyrila a Metoda.

Peter Mulík